

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2026.38.3>

УДК 141(477)

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0). The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0).

Юлія БРОДЕЦЬКА

доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID: 0000-0001-9186-0767

Email: yuliaybrod@gmail.com

ДУХОВНИЙ КОД УКРАЇНСТВА: ДО КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОГЕНЕЗУ

Анотація. Аналітика дослідження зосереджена на філософській рефлексії феномена українства: його природи, філософії, культурного буття народу. Традиція, чия прадавність констатується археологічними, лінгвістичними та генними дослідженнями, залишається темою табу в постколоніальному просторі. Проте історія кожного разу дає новий шанс для самоусвідомлення, самоприйняття тієї, без перебільшення, глобальної і унікальної спадщини, якою наділені ми – українці. У якості культурно-історичного простору, в якому зароджуються витoki світового етногенезу, Україна постає простором сакральним, символічним. Цей потенціал транслюється в знаннях та технологіях (будівництва, сільського господарства, політичної організації, керамічній культурі, тощо), що виділяють прадавній народ Трипілля на фоні племінних організацій того часу. Його історичне значення не окреслюється лише інструментальністю можливостей, а вимагає глибинної культурно-філософської рефлексії, розуміння ролі феномена українського народу в формуванні історичного контексту. Тож спроби дослідити соціокультурну природу українства, умову культурного буття народу, специфіку ланшафтно-просторової організації, лінгвістичний потенціал тощо, дозволять, на нашу думку, відтворити феноменальну філософію українського народу.

Очевидно, що усвідомлення історичної, культурної, духовної місії нашої країни в світовому буттєтворенні, потребує глибшої й ретельнішої рефлексії саме щодо онтологічної природи феномену українства. Таким чином, метою даної аналітичної розвідки є спроба відтворити культурно-історичну логіку буття, духовний код українців, унікальність самого простору. З огляду на це і пропонується подальша філософська рефлексія.

Ключові слова: філософія народу, культура, етногенезис, онтологія народу, простір.

Yulia BRODETSKA

Doctor of Sciences in Philosophy,
Professor, Department of Philosophy
Oles Honchar Dnipro National University

SPIRITUAL CODE OF UKRAINE: ON CULTURAL AND HISTORICAL ORIGINS OF UKRAINIAN ETHNOGENESIS

Abstract. The research analysis is focused on the philosophical reflection of the Ukrainianness phenomenon: the nature of Ukrainian existence, philosophy, and the cultural existence of the people. The tradition, the antiquity of which is ascertained by archaeological, linguistic and genetic research, remains a taboo topic in the postcolonial

space. However, history each time provides a new chance for self-awareness, self-acceptance of the global and unique heritage that we, Ukrainians, are endowed with. As a cultural and historical space, where the origins of world ethnogenesis are born, Ukraine is a sacred and symbolic space. This potential of sacred space is translated into knowledge and technologies (construction, agriculture, political organization, ceramic culture, etc.) that distinguish the ancient people of Trypillya against the background of tribal organizations of that time. Its historical significance is not determined only by the opportunities instrumentality. This requires a deep cultural and philosophical reflection, an understanding of the Ukrainian people phenomenon role in the formation of the historical context. Therefore, attempts to investigate the socio-cultural nature of Ukrainianness, the conditions of the people cultural existence, the specifics of landscape and spatial organization, linguistic potential, etc., will allow, in our opinion, to recreate the phenomenal philosophy of the Ukrainian people.

It is obvious that the awareness of the historical, cultural, spiritual mission of our country in the world creation requires a much deeper and more thorough reflection on the ontological nature of the Ukrainianness phenomenon. Thus, the purpose of this analytical exploration is an attempt to recreate the cultural and historical logic of existence, the Ukrainians spiritual code, the uniqueness of the sacred space itself. In view of this, further philosophical reflection is proposed.

Keywords: philosophy of the people, culture, ethnogenesis, ontology of the people, space.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна оголило безліч питань, які до цього часу чомусь визнавались не первинними: унікальність та прадавність нашої історії, мови, культури українського народу... Проте наразі абсолютно очевидно, що саме ці «недовизначенні» питання лежать в основі того жаху, що переживають нині українці. Статус України у світових перетвореннях явно недооцінений. Усвідомлення історичної, культурної, духовної місії нашої країни в світовому буттєтворенні, потребує глибшої й ретельнішої рефлексії саме щодо онтологічної природи феномену українства. Таким чином, метою даної аналітичної розвідки є спроба відтворити культурно-історичну логіку буття, духовний код українців, з огляду на це і пропонується подальша філософська рефлексія.

Аналіз джерел та літератури. Аспекти світового етногенезу традиційно сприймаються як фокуси дослідження історичної, археологічної, а зараз все частіше й генної, наук. Проте сакральні аспекти українства, що фігурують в кожному з зазначених напрямків дослідження у тій чи іншій мірі, потребують явно філософської та культурологічної рефлексії. Культура, чия прадавність доводиться сучасними західними дослідниками, залишається темою табу в постколоніальному просторі. І так було дійсно зручно тим, хто століттями й тисячоліттями привласнював і спотворював соціокультурний, духовний, історичний потенціал України. Проте історія дає нам кожного разу новий шанс для самоусвідомлення, самоприйняття тієї без перебільшення глобальної і унікальної спадщини, якою наділені ми – українці.

Основна частина. Як зазначає відомий український дослідник С. Шелухин в своїй роботі «Назва України. З картами»: «На території, яку залюднює український нарід, на пам'яті історії пробували Скифи, Сармати (Алане або Роксолане, Осетини, Перси), Чорні Клубуки, Печеніги, Половці, Кримські Татари, Греки, Готи ... Без сумніву, в українській крові є домішка усих оттих народів. Не дурно територія України у книжників зветься також Сарматією і Роксоланією, а народ український зветься також народом сарматським, роксоланським. Осередок української народности залюднював Придні-

пров'я і взагалі всю систему річок, які впадають в річку Дніпр, що звався у Греків Бористеном. Геродот тих Славян звав Скифами – оратаями, бо вони орали поле, щоб сіяти хліб. Таке прізвисько по своїй природі спільне з літописною назвою Українців Полянами, бо кожен сів хліб, жив з поля і вів хліборобське життя... Тому його земля, його поле – се його Україна. Великий знавець української народної мови професор Максимович пише, що український нарід в своїй мові під «українок» розуміє землю, територію, сторону, край, область, володіння в певних межах, а ніяк не «окраїну» чиєсь або якоїсь землі» [8].

У самій народній філософії, що дійшла до нас у вигляді вірувань, світогляду, філософії українців, земля як поле (україна, країна, край) – це простір, в якому дозрівала й формувалася традиція народу, його унікальна культура, душа. Ці зерна прадавньої хліборобської спадщини ми успадковуємо в своїй крові, мові, ментальності...

Прадавній народ, який засівав це поле, формував свою країну, своїм корінням сходить до глибин культури Трипілля. Саме остання заклала потужно-культурно-філософські (я вже не кажу про соціально-економічні та політичні!) засади майбутньої України та українців. Більше того, ця прадавня спадщина без перебільшень стає рушійною силою майбутніх світових перетворень, а саме, – фундаментом світового етногенезу.

Як зазначається в монографії «Етнічна історія давньої України», ця культура ніби випередила свій час, і тому має бути розглянута й оцінена як феномен [6]. Тож історія появи, розквіту та зникнення Трипільської культури складає каркас і головний зміст енеоліту України (а можливо і раніше). А осмислення ролі інших культур цієї і подальших історичних періодів відбувається у контексті їх більших чи менших зв'язків із Трипіллям.

Міжріччя Дунаю-Дністра-Дніпра – унікальне культурно-географічне середовище, в якому розвивалася історія низки хліборобських культур: Кукрецької та Буго-дністровської. У мідно-кам'яну добу тут виникає Трипільська цивілізація. Чим пояснити унікальність цих земель та культурний розквіт життя на

них? Дослідник духовної культури України О. Братко-Кутинський зазначає, що Наддніпрянщина і Надністрянщина є єдиним місцем на планеті, де ширина чорноземної зони сягає 500 кілометрів! Саме в ній забезпечуються сталі врожаї та висока якість злаків, городини й садовини. Значний масив українських земель з часу появи на земній кулі перших наземних рослин та перших тварин ні разу не був затоплюваний водами морів чи океанів. Це означає, що протягом сотень мільйонів років тут зберігався і нагромаджувався родючий ґрунт та послідовно розвивався найбагатший у світі генетичний фонд. Звідси «розселися на новоутворені суші флора і фауна, а разом з нею і людність...

Саме терен України стає тим унікальним простором планети, де культивуються, і звідки транслюються світоглядні системи послідовно змінюючих одна одну рас земної кулі: лемурійської, атлантичної, арійської. Це означає, що саме ця земля мала породити сільське господарство, оскільки лише такий величезний масив благодатного ґрунту міг забезпечити сталі врожаї позбавленим ефективною технологією людям, що переживали свою кам'яну добу, спонукати їх до землеробства... У цьому вся цінність землі і сутність хліборобства, як нової технології життя. Якби потім історичні культури (за умовними назвами науковців) не розвивалися на землях України, але найновішою культурою залишається культура хліборобства» [5].

Так, на теренах Південного Бугу, Подністров'я та Подніпров'я ще з кінця мезоліту, відомо про вирощування пшениці, жита, овесу, віки. У VI – V тис. до н.е. основним провідником хліборобської культури стала Буго-дністровська культура, яка існувала до двох тисяч років¹. Проте весь видовий склад збіжжя представлений саме в трипільській хліборобській культурі. В. Мицик зазначає, що на всіх ранньотрипільських поселеннях України і Молдови відомі одні й ті ж зернові: три види пшениці – однозернянка, двозернянка і спельта; два види багаторядного ячменю – плівчатий і голозерний; горох, віка ервілія, віка звичайна, чина дрібнонасінна. Зрідка знаходять відбитки вівса та проса. Появилася голозерна щільноколоскова, або ж карликова, пшениця. Однак в господарстві переважали пшениця-двозернянка та ячмінь голозерний [5].

Традиційно, хліборобство вважається розвиненим тоді, коли вирощується три види злаків. На нивах ранньотрипільських селищ їх уже вирощували більше десяти! Цей вид господарювання й надалі був сталим. Так, при дослідженнях Майданецького міста

1977 року на 4 м² житла знайдено чимало обвугленого зерна, серед якого переважала пшениця і горох. Поруч були горщик-зерновик і зернотерка. Тобто археологи натрапили на своєрідний прадавній млин. Серед того зерна були три види пшениці – тверда, м'яка і спельта [5].

Трипільці увійшли в історію саме як хлібороби та керамісти. Тож розвиток та поглиблення землеробських традицій в Україні беззаперечно пов'язується з господарчою діяльністю племен трипільської культури. Але мова не йде лише про техніку та технології фізичної обробки землі, хоча трипільці добре знали і на цьому². Йдеться перш за все про філософсько-науковий світогляд народу, унікальні знання, що безпосередньо відобразилися в культурі, традиції, господарюванні, мали високий рівень розвитку мистецтва, унікальну мову. Уявлення про світ цього народу щедро представлені археологічними знахідками, артефактами «керамічної міфології».

Так, в результаті чисельних археологічних знахідок, у жителів трипільських міст було виявлено велику кількість хліборобського інвентаря, якими вони обробляли землю та збирали врожаї на площі 4-5 тис. га! Розвиток хліборобства безпосередньо сприяв трансформації Буго-дністровської культури у Трипільську. А саме, перехід від мотижного до орного обробітку призвів до виникнення металургії міді, що засвідчує провідну роль хліборобства у розвитку усіх галузей господарства, архітектури, мистецтва, суспільства в цілому. Зокрема трипільці заснували у міжріччі Південного Бугу та Дніпра 25 міст, будували свої будинки у два поверхи. Загалом, розвиток місто- та житлобудування, гончарне виробництво, суспільний уклад та духовне життя були найвищими на той час в Європі. Їхня мальована кераміка немає аналогів у європейській культурі того часу. Хліборобська культура від часів Трипілья як спосіб господарської діяльності і духовного життя, стала основою для всіх наступних історичних культур та поколінь.

² Саме трипільці запровадили таку систему землеробства як сівозміна, тобто науково обґрунтоване чергування сільськогосподарських культур задля підвищення врожайності та ефективного господарювання. Здобутками трипільців користувалися всі наступні покоління: «до часів Ярослава Мудрого набір злаків на полях Київщини був той самий, що і в трипільські часи, як зазначає доктор історії М. Відейко. Трипільська система сівозміни і донині лежить в основі сучасного землеробства [7]. Праукраїнці, вперше у світі винайшли і запровадили рільництво, чим по суті здійснили перехід від споживачого, привласнюючого господарства до виробляючого. Землеробство стало основою їхнього світосприйняття та життя.

¹ В неолітичному середовищі буго-дністровців, за даними археологічних досліджень, окультуреним злаком вважалася пшениця-двозернянка. Вона була найпродуктивнішою та найзручнішою при збиранні врожаю та обмолоті. Другим після неї, за поширеністю, йшов ячмінь голозерний (хоча найдавніше із злаків – ще з протонеоліту – відомий горох).

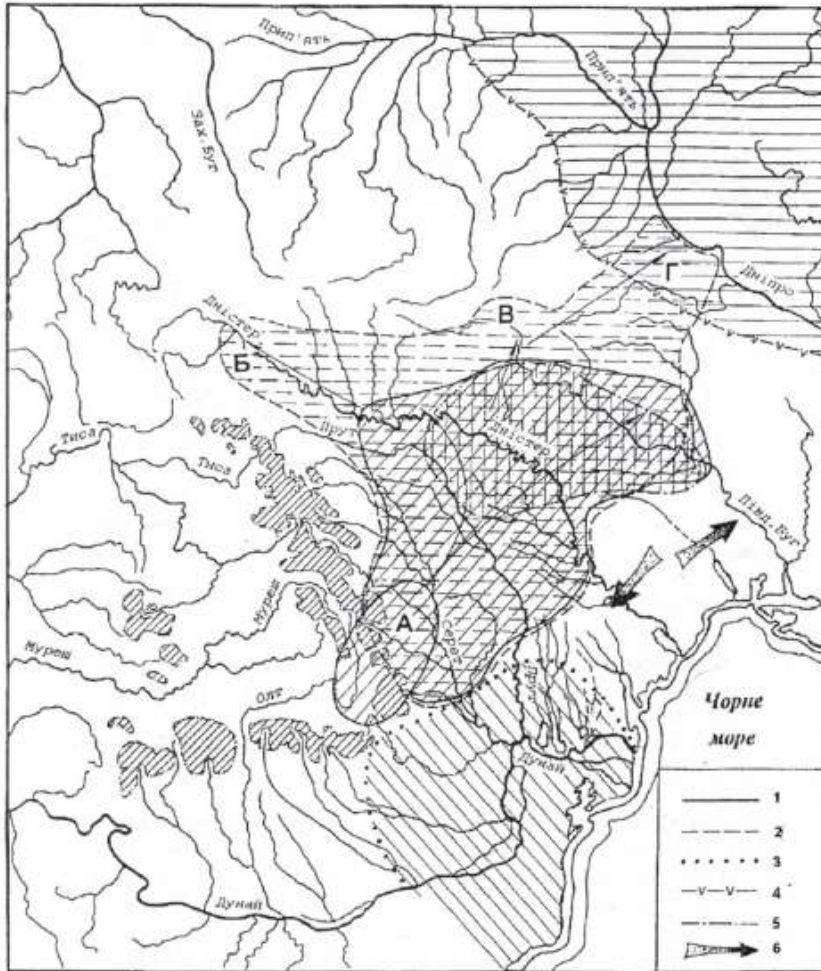

Рис.6. Трипільська культура за часів розквіту та її сусіди.

1 — трипільська культура раннього етапу, 2 — трипільська культура початку середнього етапу (А — район формування культури, В — верхньодністрівська група, В — середньобузька група, Г — східний ареал культури), 3 — культура Болград-Алдень, 4 — культура буго-дністрівська, 5 — скелянська культура середньостоговської спільності).

Достовірно можна сказати, що трипільська культура є однією з найзагадковіших і найдавніших культур світу³. Її пам'ятки знайдені не тільки на Правобережжі України, а й на території Молдови, Румунії (загальна площа 350 000 км²). Свою назву прадавня традиція отримала на початку ХХ століття за місцем розкопок. У 1893 р

Вікентій (Честослав) Хвойка провів розкопки поселення «неолітичної доби» на вул. Кирилівській у Києві, а згодом дослідив ще низку аналогічних пам'яток на Київщині, зокрема й поблизу с. Трипілля⁴.

Тривалий час початок Трипільської епохи істориками датувався 6 тис. до н.е. (5400 – 5500 рр., доба неоліту та енеоліту). Однак після відкриття таких археологічних артефактів як архів Шу-Нун, Мізинський браслет-календар стало очевидно, що

³ Над вивченням Трипільської культури в Україні працювало майже 5 поколінь дослідників (В. Хвойка, В. Щербаківський, Я. Пастернак, О. Кандиба, Т. Пассек, В. Даниленко, М. Шмаглій, М. Відейко). Численні археологічні колекції виставлені в музеях, університетах, дослідницьких інститутах та приватних колекціях (наприклад приватному музеї «Платар» (Київ)). Найбільші археологічні скарби зібрані у Національному музеї історії України та Археологічному музеї Інституту археології НАНУ.

⁴ На 10 років раніше поблизу м. Ясси (Румунія) було відкрите поселення Кукутені (Cucuteni). Згодом кукутенську культуру визнали аналогічною трипільській та об'єднали в культурно-історичну спільність Трипілля-Кукутені, чий високий рівень відкривав дослідникам феноменальний зріз знань щодо прадавньої цивілізації.

мова йде як найменше про 7 тис. рр. до н.е. і навіть раніше!

Так, дослідження історичної пам'ятки Кам'яна могила, що розташовується на території мелітопольського заповідника (біля с. Мирне Мелітопольського району Запорізької області), суттєво змінили уявлення світової науки щодо прадавності трипільської культури. Як з'ясувалося, протягом тисячоліть цей культовий об'єкт виконував роль духовно-релігійного центру⁵.

На розшифрованих А.Кифішиним дошумерських письменах, які сягають до 1158 р. до н.е., ґрунтується висновок про первинність походження праукраїнської мови та міфотворення. Згідно монографії дослідника «Древнє святилище Кам'яна Могила. Досвід дешифровки протошумерського архіву XII–III тис. до н.е.» (2001р.), виникнення перших календарів та писемності, починаючи з XII–VII тис. до н.е. набуває «протошумерського» вигляду [3]. Це в свою чергу означало, що шумерська цивілізація не була вихідним джерелом розвитку світового етногенезу!

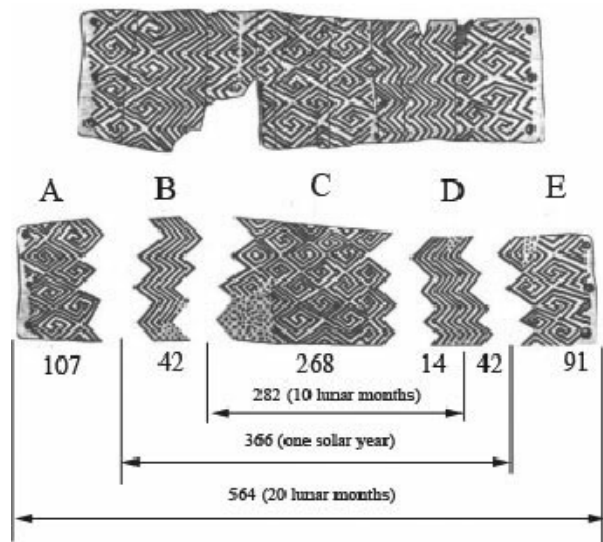
Науковець з'ясував, що протошумерські піктограми: «зерно, ячмінь, плуг, колесо», вперше з'явилися на Кам'яній Могилі, в Подунав'ї та Придністров'ї ще в V–IV тис. до н.е. Ще початку II тис. до н.е. тут виникає найдавніше у світі алфавітне письмо «троянського типу». Розшифрувавши знаки із гротів Кам'яної Могили, А.Кифішин обґрунтував, що це перше в історії письмо. Тобто вік писемності людства збільшився на 2,5 тис. рр.⁶ [3].

Першою фразою, яку переклав дослідник з №5 «Кам'яної Могили» в 1994р., була: «Радісно плуг ріже землю...». Тож як констатує археолог Ю.Шилов, звідсіля цю традицію слов'яни й отримали [8]. Обґрунтовуючи своє відкриття, науковець наводить приклади протошумерських піктограм з півдня Франції, Трансільванії, Подунав'я, Придністров'я, точно датовані зарубіжними археологами. Тож це відкриття лише підкріплює гіпотезу про існування єдиної матеріальної і духовної культури, спільної мови у палеолітичного населення Європи від Ла-Маншу до Уральських гір до часу останнього облєденіння (понад 20 тис. рр. до н.е.).

В результаті багаторічних масштабних досліджень було з'ясовано, що трипільська культура – це складова великого кола давньоземлеробських культур кам'яної доби: Боян, Дудешть, Караново, Гумель-

ниця, Хаманджія, Варна-Вінча, – так звана «цивілізація Старої Європи».

Зародки праукраїнської культури археологи знаходять ще в надрах Мізинської культури. Сенсаційним артефактом-свідченням тому є знайдений у 1908 році на верхньопалеолітичній стоянці Мізин (правий берег Десни) поблизу Новгород-Сіверського Чернігівської області) витвір мистецтва кам'яного віку, так званий мізинський браслет. Палеолітолог Б.Фролов, який досліджував палеолітичні стоянки Євразії, звернув увагу на 5 зон орнаменту, три з яких – виконано «меандром», а дві – зигзагами. Усього в зонах 30 меандрів, кожний з них складається з 12 ліній (усього їх 360). Досліджуючи зони зигзагоподібних ліній, де у першій – 6 зигзагів по 7 ліній (всього 42), у другій зоні – 8 зигзагів або 56 ліній, а загалом – 14 зигзагів (98 ліній), науковець прийшов до висновку, що це календар двадцяти-тисячолітньої давності!

Мізинський браслет-календар

Мізинський браслет-календар став справжньою сенсаційною знахідкою, яка руйнувала стереотипи сучасних науковців щодо рівня розвитку наших пращурів. Адже, щоб продумати таку календарну систему (а Мізинська культура не обмежується тільки браслетом, згадаймо знамениті Музичні мізинські кості), необхідно було мати знання, які набагато ви-

⁵ При розкопках, дослідниками було знайдено 62 печери та 160 кам'яних табличок з протошумерськими письменами-піктограмами. На одній із плит цього духовно-релігійного центру А.Кифішин, знайшов накреслений великими (до 1 метра заввишки) знаками напис: «Шу-Нун» (з шум. «рука Цариці», «закон Володарки»).

⁶ За свідченнями А.Кифішина, в процесі роботи з'ясувалося, що Кам'яна Могила – це грандіозний давній архів, який проливає нове світло на історію прадавньої цивілізації.

переджали людину того часу! І це був дошумерський, доегіпетський період! Про що це може свідчити?

Власне про те, що і мізінці, і пратрипільці-кукутенці (культура Вінча, культура Варна-Гумельниця, культура Кукутень) – були носіями унікальних знань – духовними Учителями (волхви, деміурги, митці). Однозначно: такі знання могла породити тільки високорозвинута культура!

Трипільська цивілізація стала революційним відкриттям у світовій історії. Дивовижні світові археологічні знахідки свідчили про неймовірну схожість Трипільської кераміки з китайською керамікою Яншао (Yang-Shao), не менш унікальною схожістю з керамікою культури Моголльон та Хокохан в Латинській Америці (Anasazi-Mogollon, Hohokam), культури Бань-Шань (Ban-Chiang, Тайланд), занесених в світову спадщину ЮНЕСКО⁷. Тож самим фактом свого існування прадавня культура змінювала логіку академічної історії етногенезу. Унікальною потужною духовно-культурною спадщиною, ідентичністю символізму, що простежувалися в культурах різних історичних епох та країн, трипільці тільки підтверджували концепцію єдиного походження народів, підкреслюючи свій вплив на етногенез прадавнього світу⁸.

Таким чином, відкриття трипільської культури суттєво впливало на «традиційну» логіку світової лінгво-історичної концепції. Це буквально оголило питання існування єдиної прамови (її походження, розвитку та подальшої диференціації) та питання витоків самого індоєвропейського генезису. Перед академічною археологічною наукою постала серйозна проблема перегляду «традиційної» карти та порядку відтворення світу, перегляду культурно-історичних та лінгвістичних умов соціогенезу⁹ [1]. Як

⁷ Див., наприклад: «Індоєвропейська (арійська) цивілізація в Латинській Америці (фото)» <https://spadok.org.ua/ariyi/ukra-nska-tsyvilizatsiya-v-latynskiy-amerytsi>, «Арійські загадки і таємниці інків» <https://spadok.org.ua/ariyi/ariyski-zagadky-i-ta-mnytsi-inkiv>

⁸ Неймовірним науковим фактом стало відкриття китайських дослідників, які неодноразово знаходили мумії білих людей в Таримському басейні. На основі експертизи вчені довели, що ДНК решток родом з Північного Причорномор'я! Це власне свідчить про факт безпосередніх міграційних процесів трипільців-індоєвропейців у бік Тибету, Персії (Ірану), Китаю.

⁹ Виходячи з сталої історичної гіпотези, що найдавнішою серед індоєвропейських мов був санскрит, прабатьківщину індоєвропейців традиційно шукали в Азії – на теренах Індії, Центральної Азії, Іранського чи Вірменського нагір'їв. З др. пол. XIX ст. починає ширитися концепція європейської прабатьківщини індоєвропейців (Р.Летем, В.Уїтні, Т.Бенфей). На початку XX ст. М.Грушевський пише вже про рішуче переважання теорії європейської прабатьків-

зазначається в монографії «Етнічна історія давньої України», проблема прабатьківщини пізніх індоєвропейців, перед розпадом їх спільності на окремі мовні групи, лишається гостро дискусійною впродовж останніх двохсот років, відтоді як 1786 р. англієць У. Джонс обґрунтував близькість індоєвропейських мов, їх родову спорідненість [6].

На фоні цих дивовижних відкриттів щодо прадавньої спадщини України й українців, скептицизм і академічна зверхність радянських «науковців» супроводжувалася чисельними заборонами (мовними, етнічними, політичними тощо) щодо теми «україністики» в просторі імперської «історії». Проте актуалізація проблематики і її дослідження західними науковцями, що в XX столітті набувають особливої актуальності, проливають все більше світла на тематику загадкового Трипільля...

Висновки. Отже, відтворення державності починається не з політичних реформ чи нової ідеології. Як демонструє історичний досвід, на теренах нашої держави ця формальна логіка не працює. Все починається, власне, з самоусвідомлення, закладання цінності, знання, розуміння унікальності того культурно-історичного простору, в якому народжується твоя самобутність. Цінувати можливо лише те, суть, самобутність чого ти розумієш, знаєш. Тож перед сучасною гуманітаристикою стоїть актуальний запит – допомогти зібрати в єдину систему знання: історію, культурну традицію, мову, філософію українського народу. Оскільки саме цей синтез знань, досвіду, світогляду, традиції, організує і створює історичний та державницький фундамент прадавньої оновленої країни.

1. Бродецька Ю. Онтологічні засади української культурно-філософської традиції. *Українознавчий альманах*. 2025. Вип. 37. С. 19–25. URL: <http://file:///C:/Users/%D0%9D%D0%BE%D1%83%D1%82%D0%B1%D1%83%D0%BA/Downloads/594-998-1-SM.pdf>
2. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн., Т.1. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur1.htm>
3. Канигін Ю. *Віхи священної історії Русь-України*. К., Україна, 1999. 350 с.
4. Кифішин А. *Древнє святилище Кам'яна Могила. Досвід дешифровки протошумерського архіву XII – III тис. до н.е. К.: Арапта, 2001. 20 с.*
5. Мицик В. *Сила української землі. Хліборобство врятувало людство*. URL: <http://yatran.com.ua/blog/sila-ukrainsko-zemli-hliborobstvo-vryatovalo-lyudstvo>
6. Наливайко С. *Етнічна історія Давньої України*. К.: Євшан-зілля, 2007. 619 с.
7. Пашкевич Г., Відейко М. *Землеробство племен трипільської культури. Рільництво племен три-*

щини індоєвропейців з локалізацією її в межах Східної Європи – прикордонні степу та лісу, в зоні стабільних контактів з фінно-угорськими племенами [2].

- пільської культури. К.: 2006. URL: https://www.academia.edu/5008511/Galina_Pashkevich_Mykhailo_Videiko_Agriculture_of_Trypillia_Culture_tribes
8. Шелухин С. Назва України. Відень, 1921. URL: https://kampot.org.ua/history/cikavo/naykovi_praci/She_luxin_ukraine.shtml
 9. Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Прага, 1936. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/2254-sheluhin-s-ukrayina-nazva-nashoyi-zemli-z-naydavnishih-chasiv/>
 10. Шолов Ю. Праслов'янська Аратта. К.: Аратта, 2003. 56 с.

References

1. Brodetska Yu. (2025). *Ontolohichni zasady ukrainskoi kulturno-filosofskoi tradytsii* [Ontological foundations of the Ukrainian cultural and philosophical tradition]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. No. 37. Pp.19–24. URL: <http://file:///C:/Users/%D0%9D%D0%BE%D1%83%D1%82%D0%B1%D1%83%D0%BA/Downloads/594-998-1-SM.pdf> (in Ukrainian).
2. Hrushevskiy M. *Istoriia Ukrainy-Rusy [History of Ukraine-Rus]: V 11 vol., 12 books, Vol.1*. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur1.htm> (in Ukrainian).
3. Kanyhin Yu. (1999). *Vikhy sviashchennoi istorii Rusy-Ukrainy [Milestones of the Sacred History of Rus'-Ukraine]*. K., Ukraine, 350 p. (in Ukrainian).
4. Kyfishyn A. (2001). *Drevnie sviatylyshchie Kamiana Mohyla. Dosvid deshyfrovky protoshumerskoho arkhivu KhII – III tys. do n.e.* [The Ancient Sanctuary of Kamyana Mohyla. Experience in Deciphering the Proto-Sumerian Archive of the 12th – 3rd Millennium BC]. K.: Aratta, 20 p. (in Ukrainian).
5. Mytsyk V. *Syla ukrainskoi zemli. Khlborobstvo vryatuvalo liudstvo* [The Power of Ukrainian Land. Bread Growing Saved Humanity]. URL: <http://yatran.com.ua/blog/sila-ukransko-zeml-hiborobstvo-vryatuvalo-lyudstvo> (in Ukrainian).
6. Nalyvaiko S. (2007). *Etnichna istoriia Davnoi Ukrainy* [Ethnic History of Ancient Ukraine]. K.: Yevshan-Zillya. 619 p. (in Ukrainian).
7. Pashkevych H., Videiko M. (2006). *Zemlerobstvo plemen trypilskoi kultury. Rilnytstvo plemen trypilskoi kultury [Agriculture of the Tribes of the Trypillian Culture. Agriculture of the Tribes of the Trypillian Culture]*. K. URL: https://www.academia.edu/5008511/Galina_Pashkevich_Mykhailo_Videiko_Agriculture_of_Trypillia_Culture_tribes (in Ukrainian).
8. Shelukhyn S. (1921). *Nazva Ukrainy* [Name of Ukraine]. Vienna. URL: https://kampot.org.ua/history/cikavo/naykovi_praci/She_luxin_ukraine.shtml
9. Shelukhyn S. (1936) *Ukraina – nazva nashoi zemli z naidavnishykh chasiv* [Ukraine is the name of our land since ancient times.]. Prague. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/2254-sheluhin-s-ukrayina-nazva-nashoyi-zemli-z-naydavnishih-chasiv/>
10. Shylov Yu. (2003). *Praslovianska Aratta [Proto-Slavic Aratta]*. K. Aratta. 56 p.

Отримано редакцією журналу / Received: 21.04.26

Прорецензовано / Revised: 06.05.26

Схвалено до друку / Accepted: 08.05.26